

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Нероди Інни Юріївни на тему: «Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)», яка представлено на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 історія та археологія

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Становлення української держави не можливе без вирішення питання ролі і значення церкви у житті її громадян. Адже історія української державності щільно переплетена з історією Православної церкви, тому звернення уваги на її діяльності є актуальним особливо у контексті новітньої історії. І хоча за останні десятиліття українська історіографія поповнилася значною кількістю наукових розробок з різних аспектів досліджуваної проблематики, однак, саме акцентування на регіональних та часових проміжках діяльності церкви на теренах України обумовлює всебічне вивчення цієї інституції.

При тому, слід зазначити, що питання українізації православної церкви зародилося у сучасному контексті і актуалізувалося у міжвоєнний період, у часи перебування Волині у складі Польщі, що у свою чергу підсилює значущість рецензованої праці.

Варто також погодитися з дослідницею у тій думці, що сьогодні є потреба вивчення не лише історії Православної церкви загалом, але й того глибокого релігійного, національного і культурного змісту, який вкладався українським народом у поняття церковно-релігійного життя.

Зауважимо, що предмет вивчення – Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр), носить міждисциплінарний характер, зокрема у площині релігійної, соціальної та регіональної історій. Таке поєднання дозволяє авторці здійснити акцент на церкву, як соціальну інституцію, її значення, відобразити її діяльність як цілісної інституції, суб'єкта громадської та політичної думки, сфокусувати увагу на особливості діяльності Православної церкви на певній території з врахуванням соціальних та політичних чинників.

Обґрунтованість наукових положень та надійність отриманих наукових результатів. У роботі використано широке коло опублікованих та неопублікованих джерел, залучена низка праць фахових розвідок, які прямо чи опосередковано стосуються теми дослідження. Авторка продемонстрував належний теоретичний виклад матеріалу, рівень використання наукових методів, вміння формулювати та відстоювати власну авторську позицію та формулювати висновки. Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою засвідчує, що результати пошуків здобувачки І.Ю.Нероди є достовірними і містять необхідний рівень наукової новизни.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Наукова новизна рецензованої роботи полягає:

- у спростуванні уявлення про не канонічність надання автокефалії Православній церкві в Польщі та доведені, що її незалежність відповідає державним інтересам Другої Речі Посполитої;

- аргументації тези, що не зважаючи на недоліки Внутрішнього статуту, який був затверджений польською владою на вимогу ієрархії і вірних Православної церкви, його поява врегулювала правовий статус церкви та узаконив її існування;

- констатації етапів розвитку українського національно-церковного руху на Волині, кожен із яких характеризувався переходом православних вірян на вищий щабель національної свідомості, внутрішньоцерковних та суспільно-політичних відносин;

- доведені, що діяльність УПРВ будила й згуртовувала православне суспільство у змаганнях за розбудову національної церкви.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Робота Інни Нероди має типову для дисертацій структуру, її основні розділи побудовані за хронологічно-проблемним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі подано огляд наукової літератури, зокрема автором виокремлено наступні групи історіографічних праць: радянську, діаспорну, сучасну вітчизняну та зарубіжну (переважно польську). Авторка приходить до висновку, що історія Православної

церкви на Волині у міжвоєнну добу має багату та різноманітну за специфікою й жанровими ознаками історіографію, представлену працями вітчизняних і зарубіжних учених. Проте проблема православного церковно-релігійного життя на Волині не стала предметом спеціального комплексного дослідження як у вітчизняній, так і в зарубіжній історичній науці. Більшість розвідок містять різний фактичний матеріал, який не завжди належно проаналізований. При цьому в опублікованих працях наявні фактичні та фактологічні помилки, застарілі теоретичні положення

З метою найбільш об'єктивного та повного висвітлення теми І.Нерода залучила широке коло архівних джерел, пресу, статистичні збірники та збірники матеріалів. Використала фонди Архіву нових актів у Варшаві (РП), Центрального військового архіву (РП), Центрального державного архіву громадських об'єднань та українці у м. Києві, державних архівів Волинської, Рівненської та Тернопільської областей.

Окрім того, авторка в окремому підрозділі зупинилася на теоретико-методологічних засадах дослідження, зокрема зазначаючи, що для розв'язання поставлених мети та завдань було задіяно комплексно 62 методологічних підхода, принципа та методів наукового дослідження. Їхнє поєднання зумовлене багатоплановістю теми, різним ступенем наукової розробки окремих її аспектів, хронологічним діапазоном міжвоєнної доби, специфікою джерельної бази роботи й концептуальною стратегією підготовки міждисциплінарного дослідження.

У цьому ж підрозділі подано визначення низки термінів якими послуговувався автор. Поміж найважливіших можна виділити: «церква», «автокефалія», «томос», «державно-церковні відносини», «правовий статус церкви» «майновий статус церкви», «Помісний собор», «українізація православ'я» «полонізація Православної церкви», «неоунія» «ревіндикація».

Зміст другого розділу висвітлює складні процеси спілкування Православної церкви та польської влади на теренах Волині. Авторка з'ясовує становище церкви у першій половині 1920-х років, розкриває спроби влади здійснити асиміляцію православ'я та шляхи врегулювання правового статусу церкви, зусилля священників та парафіян щодо організації Помісного собору.

У третьому розділі авторка виокремлює етапи становлення українського церковного руху, кожен із яких характеризувався переходом православних волинян на вищий щабель національної свідомості, а також відрізнявся особливостями внутріцерковних та суспільно-політичних відносин. Основними завданнями якого у досліджуваній період були: відправа літургій українською мовою, українізація церковного діловодства, висвята українського єпископату, навчання дітей україномовної релігії та ін.

Четвертий розділ присвячений дослідженню таких явищ як неоунія ревіндикація. Обидві ці акції були спрямовані на придушення православ'я, пониження його релігійної цінності, відібрання церков та вірян. Неоунійна акція та акція «ревіндикації душ» були спрямовані безпосередньо проти православного населення. Тоді як неоунія для навернення православних передбачала окремий обряд у католицизмі, то «ревіндикація душ» відбувалася шляхом навернення православних безпосередньо до латинського обряду. Авторка приходить до висновку, що попри схожість цілей ці дві акції мали також і відмінності, зокрема як вона зазначає «неоунія була ініціативою Ватикану, і її насаджувало римсько-католицьке духовенство», а «акція «ревіндикації душ» була започаткована з ініціативи уряду» (ст. 203).

І.Ю.Нерода поставила перед собою конкретні завдання і обмежила свої наукові інтереси вузькою регіональною сферою, що дозволило їй отримати цікаві результати не тільки в теорії, але й на практиці і які можуть бути застосовані в науковій, освітній та музейній діяльності. Загалом, усі чотири розділи дисертації демонструють високий рівень наукової глибини, системності та практичної значущості сформульованих наукових положень та висновків.

Відсутність порушень академічної доброчесності. На підставі вивчення дисертаційної роботи, наукових публікацій та наданого звіту про перевірку на плагіат можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності, а також те, що науковий доробок І. Нероди є достатньою мірою оригінальною та самостійною науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження до представленої роботи. Науковий доробок Інни Нероди в якому авторка досліджує Православну церкву у

Волинському воєводстві (1921–1939 рр.) можна вважати цікавим та вдалим, хоча й не однозначно переконливим та вичерпним у всіх аспектах. У тексті дисертації присутні деякі дискусійні моменти, які не применшують зробленого, але викликають певні питання, застереження та міркування, що можуть слугувати основою для наукового обговорення:

1. Одним з обов'язкових елементів дисертації є вступ, який повинен містити низку специфічних елементів. Деякі з них визначені нечітко, зокрема, пункт про наукову новизну дисертаційної роботи у якому вказується, що уперше *«внаслідок переосмислення напрацювань вітчизняних і польських учених з'ясовано стан наукової розробки теми, проведено аналіз джерельної бази та виявлено й інтерпретовано досі невідомі й маловідомі архівні документи та матеріали, з'ясовано методологію дослідження»*. На нашу думку, у даному пункті варто було вказати саме результати переосмислення, аналізу, з'ясування, інтерпретації, або навести перелік невідомих документів та матеріалів які вводяться авторкою у науковий обіг, наголосити на особливостях методології даного дослідження.

2. У підрозділі який характеризує теоретико-методологічні засади роботи доцільно було б зупинитися більш ширше на аналізі та з'ясуванні вживаних дефініцій не вдаючись до опису перебігу історичних подій. Зокрема, авторці варто з певним переосмисленням поставитися до термінів, які є нав'язані російсько-радянською історіографією, зокрема говорячи про місто Володимир, а чи його організації варто вживати саме Володимир, а не Володимир-Волинський (ст. 209 *«стала володимир-волинська «Просвіта»*»). Польська влада повернула давню назву міста Володимир 3 червня 1922 р. і Володимир-Волинським він знову став зватися з 1939 р. коли на українські землі прийшла радянська влада. Пояснення вживаної термінології потребує і визначення хронологічних меж, дослідниця вказує, що *«верхня межа означена підписанням Ризького мирного договору, згідно з яким західна частина Волинської губернії відійшла до складу Польської держави у вигляді Волинського воєводства...Нижня межа дослідження зумовлена початком Другої світової війни та приєднанням Волині*

до радянської України» (ст. ст. 22-23). Хоча в історіографії існують кілька видів трактувань цих подій – анексія, окупація, возз'єднання і т.п.

3. Нажаль по тексту зустрічаються повтори, зокрема ст. 75 *«проаналізована методологія стала підґрунтям для відтворення складних процесів у православних парафіях на Волині в 1921–1939 рр. Використані методи та принципи дали змогу дослідити основні проблемні питання, зазначені у вступі, визначити особливості явищ і процесів, відтворити хронологію подій, висунути власні гіпотези, зробити необхідні узагальнення та висновки.»* та ст. 77 *«Проаналізована методологія стала підґрунтям для відтворення складних процесів у житті Православної церкви на Волині в 1921–1939 рр. Застосовані методи та принципи дали змогу дослідити основні проблемні питання, зазначені у вступі, визначити особливості явищ і процесів, відтворити хронологію подій, висунути власні гіпотези, зробити потрібні узагальнення та висновки.»*

4. Загалом робота побудована на дослідженні двох основних аспектів 1) влада і церква, тобто відстоювання власного статусу; 2) боротьба церкви зі спробами асиміляції (русифікація, полонізація). Фактично здійснюється дослідження зовнішньої сторони діяльності Православної церкви на Волині у міжвоєнний період і оминаються питання інституційних засад самої церкви – кількість та форми проведення богослужінь, благодійна та культурно-освітня діяльність священниками та парафіями, внутрішнє єпархіальне життя, мережа релігійних закладів і т.п.

5. Потребує більш чіткішого формулювання назва підрозділу 2.3. «Врегулювання правового статусу і боротьба за скликання Помісного собору», оскільки постає питання щодо правового статусу «кого/чого» - церкви, священнослужителів, громадських чи релігійних діячів, організацій, а також боротьба «кого» за скликання Помісного собору?

Однак, висловлені міркування не знижують наукової та практичної значимості проведеного дослідження. Дискусійність і критичність окремих положень дисертації засвідчує складність та багатогранність обраного наукового завдання, а також перспективи у проведенні автором подальших досліджень з цієї проблематики.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Нероди Інни Юріївни «Православна церква у Волинському воєводстві (1921– 1939 рр.)» являє собою цілісну й завершену наукову працю. Робота виконана на високому науково-методичному рівні, характеризується логічною структурованістю та комплексністю, містить наукову новизну та має значну практичну цінність. Публікації автора відображають ключові положення дисертаційної роботи.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу дисертації, можна зробити висновок, що робота Нероди Інни Юріївни на тему «Православна церква у Волинському воєводстві (1921– 1939 рр.)» за своїм змістом, науковими результатами та іншими показниками відповідає спеціальності 032 – історія та археологія та вимогам п. 10 «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями) та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка Нерода І.Ю. заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Рецензент:

Професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
докторантка, доцент, кандидат
історичних наук

Мирослава ФІЛПОВИЧ

підпис *М. Філіпович*
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
31.05.2024

